

OBSAH

Poznámka k druhému vydání ---- 13

Předmluva ---- 15

1 OBECNÉ VÝKLADY O JAZYCE (Václav Cvrček) ---- 17

- 1.1 Jazyk jako prostředek komunikace ---- 18
- 1.2 Jazykové roviny a jednotky; jazykovědné disciplíny ---- 19
- 1.3 jazyk v rámci společnosti ---- 20
- 1.4 Jazyk a jazykovědci ---- 21
- 1.5 Jazykový korpus jako zdroj dat ---- 22

2 OBECNÉ POUČENÍ O ČEŠTINĚ (Václav Cvrček) ---- 25

- 2.1 Čeština jako národní jazyk a její variety ---- 26
 - 2.1.1 Mluvená a psaná čeština ---- 27
- 2.2 Definice jazykového standardu a jeho varianty v češtině ---- 27
 - 2.2.1 Spisovná a standardní čeština ---- 28
 - 2.2.2 Standardní a obecná čeština ---- 30
- 2.3 Sozrůzněnost češtiny v závislosti na žánru a stylu ---- 30

3 VÝVOJ ČEŠTINY (Dominika Kovářková) ---- 33

- 3.1 Čeština mezi ostatními jazyky. Genetická příbuznost a typologická podobnost ---- 34
 - 3.1.1 Genetické zařazení češtiny ---- 34
 - 3.1.2 Typologické zařazení češtiny ---- 35
- 3.2 Vývoj jazyka ---- 36
- 3.3 Periodizace vývoje češtiny ---- 36
 - 3.3.1 Praslovanština ---- 36
 - 3.3.2 Počáteční fáze vývoje českého jazyka ---- 37
 - 3.3.3 Raná (stará) čeština ---- 37
 - 3.3.4 Čeština 14. století ---- 38
 - 3.3.5 Čeština 15. století ---- 39
 - 3.3.6 Čeština humanistická ---- 39
 - 3.3.7 Barokní čeština ---- 40
 - 3.3.8 Čeština v době národního obrození a v 2. polovině 19. století ---- 41
 - 3.3.9 Čeština 1. poloviny 20. století a čeština současná ---- 42

4 FONETIKA A FONOLOGIE (Jan Volín) ---- 43

- 4.1 Vztah mluvené a psané formy jazyka ---- 44
- 4.2 Fonetický popis jazyka a řeči ---- 46
- 4.3 Řečové orgány ---- 48
- 4.4 Akustické vlastnosti řeči a percepce ---- 50
- 4.5 Jednotky zvukového plánu češtiny ---- 53
 - 4.5.1 Hláska, foném, alofon ---- 53
 - 4.5.1.1 Vymezení pojmů ---- 53
 - 4.5.1.2 Samohlásky ---- 54
 - 4.5.1.3 Souhlásky ---- 57
 - 4.5.1.4 Popis fonologického inventáře pomocí distinktivních rysů ---- 60
 - 4.5.1.5 Změny na úrovni hlásek při produkci řeči ---- 62
 - 4.5.2 Slabika ---- 68
 - 4.5.3 Mluvní takt ---- 70
 - 4.5.4 Promluvový úsek, promluva ---- 72
 - 4.5.5 Replika, mluvní akt, mluvený text ---- 76
- 4.6 Mluvní styly ---- 77
- 4.7 Řečové poruchy, řečové vady a řečové chyby ---- 79

5 LEXIKOLOGIE (Marie Kopřivová) ---- 81

- 5.1 Vymezení lexikologie a základní pojmy ---- 82
 - 5.1.1 Související disciplíny ---- 82
 - 5.1.2 Slovo ---- 83
 - 5.1.3 Lexém ---- 84
 - 5.1.4 Kolokabilita a kolokace ---- 85
 - 5.1.5 Pojmenování ---- 86
 - 5.1.6 Motivace (motivovanost) ---- 87
- 5.2 Lexikální sémantika ---- 88
 - 5.2.1 Význam ---- 88
 - 5.2.1.1 Lexikální význam ---- 88
 - 5.2.1.2 Gramatický význam ---- 89
 - 5.2.2 Metafora ---- 89
 - 5.2.3 Autosémantika ---- 90
 - 5.2.4 Syntaktická sémantika ---- 90
 - 5.2.5 Propria ---- 90
 - 5.2.6 Apelativa ---- 90
 - 5.2.7 Abstrakta a konkréta ---- 91
 - 5.2.8 Polysémie ---- 91
 - 5.2.9 Homonymie ---- 92
- 5.3 Základní sémantické vztahy ---- 92
 - 5.3.1 Synonymie ---- 92
 - 5.3.2 Opozitnost ---- 93
 - 5.3.3 Hyperonymie a hyponymie ---- 94
- 5.4 Frazologie ---- 95
 - 5.4.1 Frazém ---- 95
 - 5.4.2 Typy frazémů ---- 95
- 5.5 Slovní zásoba češtiny ---- 96
 - 5.5.1 Vrstvy slovní zásoby ---- 97
 - 5.5.2 Způsoby obohacování slovní zásoby ---- 97
 - 5.5.3 Současné způsoby obohacování slovní zásoby ---- 98
 - 5.5.4 Statistické aspekty lexikonu. zipfův zákon ---- 99

6	TVOŘENÍ SLOV (Michal Šulc) ----	101
6.0.1	Hledisko slovotvorné ----	102
6.0.1.1	Tvoření odvozováním ----	103
6.0.1.2	Rozšiřování a hromadění přípon ----	104
6.0.1.3	Slovotvorné typy ----	106
6.0.1.4	Slovotvorné kategorie ----	106
6.0.1.5	Tvoření skládáním ----	108
6.0.1.6	Tvoření zkracováním ----	108
6.0.2	Hledisko pojmenovací (onomaziologické) ----	108
6.0.3	Slovotvorná stavba slova - tvar slovního základu, tvar afixu ----	109
6.0.3.1	Odvozování předponou ----	109
6.0.3.2	Odvozování příponou ----	109
6.0.3.3	Skládání ----	113
6.1	Odvozování (derivace) - odvozeniny (deriváty) ----	114
6.1.1	Mění se význam slova nebo slovní druh (mutace nebo transpozice) ----	114
6.1.1.1	Odvozování předponou (prefixem) ----	115
6.1.1.2	Odvozování příponou (sufixem) ----	117
6.1.1.3	Odvozování cirkumfixem (před i za základovým slovem) ----	126
6.1.1.4	Odvozování nekoncovým sufixem (uvnitř základového slova) ----	129
6.1.1.5	Původní forma se nemění ----	129
6.1.1.6	Původní forma se mění odsunutím přípony (desufixace) ----	130
6.1.2	Význam slova ani jeho druh se nemění, přidává se zpřesňující rys (modifikace) ----	131
6.1.2.1	Odvozování předponou (prefixem) ----	131
6.1.2.2	Odvozování příponou (sufixem) ----	132
6.1.2.3	Odvozování cirkumfixem (před i za základovým slovem) ----	134
6.1.2.4	Odvozování nekoncovým sufixem (uvnitř základového slova) ----	135
6.1.2.5	Původní forma se nemění ----	136
6.1.2.6	Původní forma se mění odsunutím přípony (desufixace) ----	136
6.2	Skládání (kompozice) - složeniny (kompozita) ----	136
6.2.1	Vlastní skládání ----	137
6.2.2	Smíšený způsob skládání ----	139
6.2.2.1	Skládání a odvozování ----	139
6.2.2.2	Skládání a zkracování ----	141
6.2.3	Zvláštní případy skládání ----	141
6.2.3.1	Opakování slova (reduplikace) ----	141
6.2.3.2	Opakování rytmu (kvazireduplikace) ----	141
6.2.3.3	Skládání s písmennou značkou ----	142
6.2.3.4	Skládání se zkráceným slovem ----	142
6.2.3.5	Skládání pozičně variantní ----	142
6.2.4	Spřahování (juxtapozice) - spřežky (juxtapozita). Nevlastní skládání ----	142
6.2.4.1	Dvoučlenná předložková spřežka ----	143
6.2.4.2	Jiné než dvoučlenné předložkové spřežky ----	143
6.3	Zkracování - zkrácená slova ----	144
6.3.1	Vlastní zkracování ----	144
6.3.2	Smíšený způsob zkracování ----	146
6.3.2.1	Zkracování a odvozování ----	146
6.3.2.2	Zkracování a skládání ----	148
6.4	Zkratky a slova zkratková ----	148
6.4.1	Zkratky hláskované ----	148
6.4.2	Zkratky plynule čtené ----	149
6.4.3	Slova zkratková - akronyma ----	149
6.5	Přejaté části slov ----	149

7 MORFOLOGIE ----- 153

- 7.0 Úvod do morfolgie (Václav Cvrček) ----- **154**
 - 7.0.1 Stavba slovního tvaru - morfematika ----- **155**
 - 7.0.2 Morfém a jeho kombinace - morfonologické alternace ----- **156**
 - 7.0.3 Slovní druhy ----- **158**
 - 7.0.4 Víceslovné ekvivalenty slovních druhů ----- **164**
- 7.1 Podstatná jména (substantiva) (Vilém Kodýtek) ----- **165**
 - 7.1.1 Obecná charakteristika podstatných jmen ----- **165**
 - 7.1.2 Jmenný rod ----- **166**
 - 7.1.2.1 Rod substantiv označujících živé bytosti ----- **166**
 - 7.1.2.2 Jmenný rod versus gender ----- **167**
 - 7.1.2.3 Kolísání rodu substantiva ----- **168**
 - 7.1.3 Číslo ----- **169**
 - 7.1.4 Pád (casus) ----- **170**
 - 7.1.4.1 Charakteristika jednotlivých pádů ----- **171**
 - 7.1.4.2 Pádový synkretismus ----- **173**
 - 7.1.4.3 Frekvence pádů ----- **173**
 - 7.1.5 Určenost a neurčenost substantiv. Determinátory určitosti ----- **174**
 - 7.1.6 Typy skloňování (deklinace) ----- **176**
 - 7.1.6.1 Třídění deklinačních paradigmat ----- **176**
 - 7.1.6.2 Přehled vzorů substantiv ----- **177**
 - 7.1.6.3 Frekvenční zastoupení substantiv podle vzorů ----- **183**
 - 7.1.7 Vzory substantiv ----- **184**
 - 7.1.7.1 Podstatná jména rodu mužského životného (maskulina animata) ----- **185**
 - 7.1.7.1.1 Vzor *had* ----- **185**
 - 7.1.7.1.2 Vzor *muž* ----- **191**
 - 7.1.7.1.3 Vzor *táta* ----- **194**
 - 7.1.7.1.4 Vzor *soudce* ----- **195**
 - 7.1.7.1.5 Deklinace dalších životných maskulin ----- **196**
 - 7.1.7.2 Podstatná jména rodu mužského neživotného (maskulina inanimata) ----- **198**
 - 7.1.7.2.1 Vzor *list* ----- **199**
 - 7.1.7.2.2 Vzor *stroj* ----- **205**
 - 7.1.7.2.3 Vzor *cyklus* ----- **206**
 - 7.1.7.3 Podstatná jména rodu ženského (feminina) ----- **207**
 - 7.1.7.3.1 Vzor *žena* ----- **207**
 - 7.1.7.3.2 Vzor *duše* ----- **212**
 - 7.1.7.3.3 Vzor *píseň* ----- **218**
 - 7.1.7.3.4 Vzor *kost* ----- **219**
 - 7.1.7.3.5 Další typy skloňování feminin ----- **222**
 - 7.1.7.4 Podstatná jména rodu středního (neutra) ----- **223**
 - 7.1.7.4.1 Vzor *stavení* ----- **223**
 - 7.1.7.4.2 Vzor *město* ----- **224**
 - 7.1.7.4.3 Vzor *moře* ----- **229**
 - 7.1.7.4.4 Vzor *kuře* ----- **230**
 - 7.1.7.4.5 Další vzory neuter ----- **231**
 - 7.1.7.5 Skloňování názvů párových orgánů těla v plurálu ----- **235**
 - 7.1.7.6 Vokativ ----- **236**
- 7.2 Přídavná jména (adjektiva) (Dominika Kovářková) ----- **238**
 - 7.2.0 Obecná charakteristika přídavných jmen ----- **238**
 - 7.2.1 Gramatické kategorie přídavných jmen: jmenný rod, číslo, pád; stupňování ----- **239**
 - 7.2.2 Druhy skloňování ----- **239**

- 7.2.2.1 Složené skloňování adjektiv ---- 240
- 7.2.2.2 Jmenné skloňování adjektiv ---- 244
- 7.2.2.3 Smíšené skloňování adjektiv. přivlastňovací přídavná jména ---- 246
- 7.2.2.4 Nesklonná přídavná jména ---- 248
- 7.2.3 Stupňování (komparace, gradace) ---- 249
 - 7.2.3.1 Komparativ ---- 250
 - 7.2.3.2 Superlativ ---- 252
 - 7.2.3.3 Nepravidelné stupňování ---- 252
- 7.3 Zájmena (pronomina) (Marie Kopřivová) ---- 254
 - 7.3.1 Význam zájmen ---- 254
 - 7.3.2 Dělení zájmen ---- 255
 - 7.3.2.1 Zájmena osobní ---- 255
 - 7.3.2.2 Zájmena přivlastňovací ---- 258
 - 7.3.2.3 Zájmena ukazovací ---- 262
 - 7.3.2.4 Zájmena tázací ---- 265
 - 7.3.2.5 Zájmena vztažná ---- 267
 - 7.3.2.6 Zájmena neurčitá ---- 268
 - 7.3.2.7 Zájmena záporná ---- 269
- 7.4 Číslovky (numeralia) (Václav Cvrček) ---- 270
 - 7.4.1 Číslovky základní ---- 271
 - 7.4.2 Číslovky řadové ---- 277
 - 7.4.3 Číslovky násobné ---- 278
 - 7.4.4 Číslovky druhové ---- 278
 - 7.4.5 Ostatní výrazy s kvantifikačním významem ---- 279
- 7.5 Slovesa (verba) (Václav Cvrček) ---- 279
 - 7.5.1 Gramatické kategorie sloves ---- 281
 - 7.5.1.1 Osoba (persona) ---- 281
 - 7.5.1.2 Číslo (numerus) ---- 284
 - 7.5.1.3 Způsob (modus) a čas (tempus) ---- 285
 - 7.5.1.3.1 Oznamovací způsob (indikativ) ---- 285
 - 7.5.1.3.2 Podmiňovací způsob (kondicionál) ---- 288
 - 7.5.1.3.3 Rozkazovací způsob (imperativ) ---- 289
 - 7.5.1.4 Slovesný rod (genus verbi) ---- 290
 - 7.5.1.5 Vid (aspekt) ---- 292
 - 7.5.2 Tvary sloves: jednoduché a složené, kmeny ---- 294
 - 7.5.3 Tvary sloves: určité a neurčité ---- 295
 - 7.5.4 Časování (konjugace) ---- 297
 - 7.5.4.1 První třída (-e) ---- 298
 - Vzor nese (čte) ---- 299
 - Vzor bere ---- 301
 - Vzor peče (může) ---- 302
 - Vzor maže (dokáže) ---- 303
 - Vzor umře ---- 305
 - 7.5.4.2 Druhá třída (-ne /-me) ---- 306
 - Vzor tiskne ---- 306
 - Vzor mine ---- 307
 - Vzor začne (zajme) ---- 308
 - 7.5.4.3 Třetí třída (-je) ---- 309
 - Vzor kryje ---- 309
 - Vzor kupuje ---- 310

- 7.5.4.4 Čtvrtá třída (-í) ---- **311**
 - Vzor *trpí* (*myslí*) ---- **312**
 - Vzor *prosí* ---- **313**
 - Vzor *sází* ---- **314**
- 7.5.4.5 Pátá třída (-á) ---- **315**
 - Vzor *dělá* ---- **315**
- 7.5.4.6 Nepravidelná slovesa (*být, chtít, jíst, jít, jet, mít, vědět, vidět; lze*) ---- **316**
 - Sloveso *být* /*bejt* ---- **316**
 - Sloveso *chtít* ---- **319**
 - Sloveso *jíst* ---- **319**
 - Sloveso *jít* ---- **320**
 - Sloveso *jet* ---- **321**
 - Sloveso *mít* ---- **321**
 - Sloveso *vědět* ---- **322**
 - Sloveso *vidět* ---- **323**
- 7.6 Příslovce (adverbia) (Martina Waclawičová) ---- **323**
 - 7.6.1 Zájmenná příslovce ---- **324**
 - 7.6.2 Skupiny příslovců podle významu ---- **325**
 - 7.6.2.1 Příslovce času ---- **325**
 - 7.6.2.2 Příslovce místa ---- **327**
 - 7.6.2.3 Příslovce způsobu ---- **327**
 - 7.6.2.4 Příslovce míry ---- **328**
 - 7.6.2.5 Příčinná příslovce ---- **329**
 - 7.6.2.6 Zařazení příslovců podle kontextu ---- **329**
 - 7.6.3 Adverbia modální a stavová ---- **329**
 - 7.6.4 Stupňování příslovců ---- **330**
 - 7.6.5 Zařazení do slovního druhu podle kontextu ---- **332**
- 7.7 Předložky (prepozice) (Martina Waclawičová) ---- **332**
 - 7.7.1 Předložky podle původu ---- **333**
 - 7.7.1.1 Předložky vlastní ---- **333**
 - 7.7.1.2 Nevlastní a víceslovné předložky ---- **333**
 - 7.7.2 Skupiny předložek podle spojitelnosti s pády ---- **334**
 - 7.7.2.1 Předložky pojící se s nominativem ---- **334**
 - 7.7.2.2 Předložky pojící se s genitivem ---- **335**
 - 7.7.2.3 Předložky pojící se s dativem ---- **336**
 - 7.7.2.4 Předložky pojící se s akuzativem ---- **338**
 - 7.7.2.5 Předložky pojící se s lokálem ---- **339**
 - 7.7.2.6 Předložky pojící se s instrumentálem ---- **340**
 - 7.7.3 Vokalizace předložek ---- **340**
- 7.8 Spojky (konjunkce) (Martina Waclawičová) ---- **342**
 - 7.8.1 Struktura spojek ---- **342**
 - 7.8.1.1 Jednočlenné spojky ---- **342**
 - 7.8.1.2 Vícečlenné spojky ---- **342**
 - 7.8.2 Souřadící spojky ---- **343**
 - 7.8.2.1 Slučovací spojky ---- **343**
 - 7.8.2.2 Odporovací spojky ---- **343**
 - 7.8.2.3 Vylučovací spojky ---- **344**
 - 7.8.2.4 Stupňovací spojky ---- **344**
 - 7.8.2.5 Důvodové spojky ---- **345**
 - 7.8.2.6 Důsledkové spojky ---- **345**
 - 7.8.3 Podřadící spojky ---- **345**

- 7.8.3.1 Obsahové spojky ---- 346
- 7.8.3.2 Časové spojky ---- 346
- 7.8.3.3 Způsobové spojky ---- 346
- 7.8.3.4 Příčinné spojky ---- 346
- 7.8.3.5 Srovnávací spojky ---- 347
- 7.9 Částice (partikule) ---- 347
 - 7.9.1 Částice postojové (modální) ---- 349
 - 7.9.1.1 Faktuální (veritativní) částice ---- 349
 - 7.9.1.2 Volní (voluntativní) částice ---- 350
 - 7.9.1.3 Výrazové (expresivní) částice ---- 350
 - 7.9.2 Částice pocitové (emocionální) ---- 350
 - 7.9.3 Částice hodnotící (evaluativní) ---- 350
 - 7.9.4 Částice zesilovací (intenzifikační) ---- 351
 - 7.9.5 Částice členící text ---- 351
- 7.10 Citoslovce (interjekce) ---- 351
 - 7.10.1 Citoslovce faktuální ---- 352
 - 7.10.2 Citoslovce volní (voluntativní) ---- 352
 - 7.10.3 Citoslovce emocionální ---- 353
 - 7.10.4 Citoslovce kontaktní ---- 353
 - 7.10.5 Citoslovce onomatopoická (zvukomalebná, imitativní) ---- 353

8 UVEDENÍ DO SYNTAXE (VĚTNÁ STAVBA) (Petr Sgall) ---- 355

- 8.1 Úvodní poznámky ---- 356
- 8.2 Základní pojmy závislostní syntaxe ---- 357
- 8.3 Syntaktické jevy netypické ---- 361
- 8.4 Souřadnost a další vztahy ---- 362
- 8.5 Aktuální členění věty ---- 362

9 NAUKA O TEXTU A STYLU (STYLISTIKA) (Jan Táborský) ---- 365

- 9.1 Styl a stylistika ---- 366
- 9.2 Stylový potenciál jazyka (funkční spektrum jazyka) ---- 366
- 9.3 Zákonitosti výběru jazykových prostředků ---- 368
 - 9.3.1 Objektivní stylotvorné faktory ---- 369
 - 9.3.2 Subjektivní stylotvorné faktory ---- 371
- 9.4 Stylová hodnota výrazových prostředků ---- 372
- 9.5 Styly češtiny ---- 373
 - 9.5.1 Styl prostě sdělovací ---- 373
 - 9.5.2 Styl odborný ---- 373
 - 9.5.3 Styl umělecký ---- 374
 - 9.5.4 Styl publicistický ---- 375

10 PSACÍ SOUSTAVA (PRAVOPIŠ, ORTOGRAFIE) (Václav Cvrček) ---- 377

- 10.1 Psací soustava a jazyk ---- 378
- 10.2 Inventář znaků ---- 379
- 10.3 Principy české psací soustavy ---- 380
 - 10.3.1 Psaní písmene ch a písmen q, w, x ---- 381
 - 10.3.2 Psaní hlásek podléhajících spodně znělosti (p, b, t, d, s, z apod.) ---- 381
 - 10.3.3 Psaní skupin di, ti, ni; dě, tě, ně ---- 382
 - 10.3.4 Psaní i / í a y / ý ---- 382
 - 10.3.5 Psaní písmene ě (skupiny dě, tě, ně; bě / bje, vě / vje, pě / pje; mě / mně) ---- 385
 - 10.3.6 Psaní písmen ú / ů ---- 386

10.3.7	Psaní souhláskových skupin na hranicích slov a částí slov ----	387
10.3.7.1	Psaní předložek a předpon s a z ----	387
10.3.7.2	Psaní přípon -ší a -čí ----	388
10.3.7.3	Psaní přípon -ský, -ství, -stvo a -cký, -ctví, -ctvo ----	389
10.3.7.4	Psaní zdvojených hlásek ----	391
10.3.8	Psaní rozdělovacích značek ----	391
10.3.9	Vlastnosti, které se projevují v rámci psaného textu ----	395
10.3.9.1	Psaní velkých písmen ----	395
10.3.9.2	Hranice slov v písmu ----	396
10.3.9.3	Rozdělování slov (na konci řádků) ----	398
10.3.10	Psaní cizích slov ----	398
10.3.11	Zkratky ----	399
10.3.12	Tradiční a historický princip (odchylky a nepravidelnosti) ----	400
10.4	Zvládání psací soustavy ----	401
	Seznam zkratk ----	402
	Literatura ----	404
	Rejstřík termínů ----	408